

LATVIJAS TĒLS NOMETINĀJUMĀ DZIMUŠO BĒRNU ACĪS: 1941. GADA 14. JŪNIJA UN 1949. GADA 25. MARTA DEPORTĀCIJU PIEMĒRS

Evita Feldentāle, mag. hist.
evita.feldentale@okupacijasmuzejs.lv

Rīga, 2022

FLPP
FUNDAMENTĀLIE UN
LIETIŠĶIE PĒTĪJUMU
PROJEKTI

Raksts sagatavots Latvijas Zinātnes padomes finansētā projekta Nr. Izp-2019/1-0278 “Dezinformācijas un savvērestību radītie riski demokrātijai: Latvijas pieredzes pārlūkošana” ietvaros.

Tēmas raksturojums un izmantotie avoti:

- 1941. gada 14. jūnija deportācijā no Latvijas uz attāliem PSRS apgabaliem tika izsūtīti 15 424 Latvijas iedzīvotāji, bet 1949. gada 25. marta deportācijā - 42 125.
- **Latvijas Okupācijas muzeja Audiovizuālo materiālu krātuvē** atrodamas **2432 videoliecības**, no kurām 240 ir 1941. gadā deportētie un 640 ir 1949. gadā deportētie, bet vēl daudzās atrodamas atsauces uz deportāciju, tostarp videoliecības snieguši jau nometinājumā dzimušie.
- Darba tapšanā izmantotas septiņas nometinājumā dzimušo videoliecības no LOM AVK krājuma – **Dzintra Hirša** (dz. Librehte, 1947, Krasnojarskas nov.), **Inta Meiere** (1950, Tomskas apg.), **Astrīda Holma** (1954, Krasnojarskas nov.), **Aija Freiberga** (dz. Letko, Skrambovska, 1950, Amūras apg.), **Tamāra Vilerte** (1954, Omskas apg.), **Andris Usāns** (1950, Tomskas apg.) un **Alvis Jansons** (1948, Krasnojarskas nov.)

Dažādie aspekti, kas parādās videoliecībās:

- Ģimenes raksturojums;
- Attieksme pret pārcelšanos uz Latviju;
- Latviešu valodas apguve, zināšanas vecāku nometinājuma vietā;
- Vide un veselība;
- Izglītības ieguve Latvijā;
- Sekas.

Aplūkoto ģimeņu raksturojums. **Dzintras Hiršas** (dz. Librehte; 1947, Krasnojarskas apg.) piemērs:

Librehtu ģimene Igarkā 1956. gadā.
LOM 2381-02

- **Dzintras Hiršas māte Vera Jancova** (1919) no Elejas pagasta tika izsūtīta kopā ar māti **Tatjanu** (1895) un māsu **Ņinu** (1922) uz Krasnojarskas novada Manas rajonu. **Tēvs Arnolds Jancovs** (1896) tika arestēts, nošķirts no ģimenes un mira 1943. gada 12. oktobrī Kirovas apgabala Vjatlagā. Dzintras vecmāmiņa **Tatjana** no nometinājuma tika atbrīvota 1958. gada 10. aprīlī, tante **Ņina** – 1957. gada 11. oktobrī, bet māte **Vera** tika atbrīvota 1957. gada 30. augustā (Aizvestie 2001, 258 lpp).
- **Dzintras Hiršas tēvs Voldemārs Librehts** (1919) no Rīgas tika izsūtīts kopā ar māti **Leontīni Librehti** (1892) uz Krasnojarskas novada Abanas rajonu. **Tēvs Jānis Librehts** tika arestēts, nošķirts no ģimenes un mira 1942. gada 16. aprīlī Usolļagā. **Voldemāra māte** mira 1943. gada 18. jūnijā, bet viņš pats tika atbrīvots 1957. gada 12. martā (Aizvestie 2001, 540 lpp).

Aplūkoto ģimeņu raksturojums. **Alvja Jansona** (1948, Krasnojarskas nov.) piemērs:

Jansonu ģimene uz kuģa 1956. gadā pēc brauciena uz Latviju. LOM 2402-52

- **Alvja Jansona māte Tamāra** (1925) kopā ar māti **Olgu Austrumu** (1903), brāli **Genādiju** (1926) un māsu **Tatjanu** (1941-1942) tika izsūtīti 1941. gada 14. jūnijā no Aglonas pagasta. Tēvs **Vitolds Austrums** (1902) tika arestēts, nošķirts no ģimenes, bet pēc 10 gadiem ieslodzījumā tika atbrīvots un pievienojās ģimenei nometinājuma vietā. Mātes māte un brālis no nometinājuma tika atbrīvoti 1956. gada 18. septembrī, tēvs – 1956. gada 27. novembrī, bet pati māte Tamāra – 1956. gada 17. oktobrī. (Aizvestie 2001, 220 lpp)
- **Alvja Jansona tēvs Harijs Jansons** (1925) kopā ar māti **Almu Jansoni** (1905) un brāli **Henriju Jansonu** (1931) 1941. gada 14. jūnijā tika izsūtīts no Kuldīgas. **Tēvs Voldemārs Jansons** (1902) tika arestēts, nošķirts no ģimenes un mira Tuvlagā 1943. gadā. Harija māte no nometinājuma tika atbrīvota 1956. gada 22. novembrī, tēva brālis – 1957. gada 8. februārī, bet Alvja tēvs Harijs – 1956. gada 22. novembrī. (Aizvestie 2001, 296 lpp)

Aplūkoto ģimeņu raksturojums. Aijas Freibergas (dz. Letko, Skrambovska; 1950, Amūras apg.) piemērs:

No kreisās: Antons, Sofija un Aija. Amūras apg. Tigdinskas raj. Sivaku ciems. 1956.g.

- **Aijas** vecāki bija poļu laukstrādnieki. Viņas māte **Sofija Letko** (1915) 1949. gada 25. martā no Lejasciema pagasta tika deportēta uz Amūras apgabalu. (Pence 2007, 280 lpp)
- Viņas tēvs **Antons Skrambovskis** (1904) vēl Latvijā esot tika arestēts 1948. gada 9. jūnijā un līdz 1956. gadam atradās Minlagā. (Vīksne 1999, 695 lpp) Pēc atbrīvošanas viņš pievienojās Sofijai nometinājumā, abi salaulājās un viņš Aiju adoptēja. Aija nezina, kas ir viņas īstais tēvs.
- Kā Aija stāsta savā videoliecībā, tad pēc viņas mātes stāstītā Aija pasaulē nākusi ar nolūku: «[..] mammai ar tēti bija 11 gadu starpība, tajā laikā, kad tēvs ir notiesāts uz 25 gadiem, švaki, vai viņu vispār sagaidīs, bērnu pirms tam nebija, mamma sameklēja, atrada mani, un tas arī viss. Viņa atrada mani un viss. Un tad viņa rakstīja tēvam, viņi sarakstījās visu laiku, viņa rakstīja tēvam un tēvs teica – labi, lai ir meita, ka viss ir kārtībā. Vienkārši viņa negribēja palikt pilnīgi viena.» (OMF 2300/2733; 2734)

Par pārceļšanos uz Latviju:

Dzintra Librehte, 1954.gadā
1. klasē Igarķā.
LOM 2381-08

- Librehtu ģimenē tēvs Voldemārs tika atbrīvots 1957. gada 12. martā (Pelkaus 2001, 540 lpp), bet māte Vera – 30. augustā (Pelkaus 2001, 258 lpp). Ģimene Latvijā atgriezās neilgi pēc mātes noņemšanas no uzskaites. Tad, kad Dzintrai tika paziņots, ka vecāki plāno doties atpakaļ uz Latviju, tad viņa atzina, ka “[..] it kā es zināju, ka kaut kur ir jāatgriežas. Kur – es taču nezinu. Dzimtene manējā ir Krievija.” (LOM 2300/3421e)
- Alvis Jansons atzīst, ka pirms pārceļšanās uz dzīvi Latvijā vienu reizi jau te bija bijis, bet par pašu pārceļšanās fakut nebija sajūsmā, vēl ilgi pēc pārceļšanās uz dzīvi Latvijā viņš mudināja vecākus braukt atpakaļ uz Dudinku. «[..] es nezinu, kādas bija viņu domas, bet viņi vismaz kādreiz teica, ka mēs atbraucām izpētīt, vai mūs te gaida, vai vispār ir vērts uz šejieni braukt? Un tad viņi izdomāja, ka tomēr 1957. gada augustā viņi tomēr brauc mājās pa īstam. Mēs braucām. Kur es esmu viņiem līdzī. Tā jāsaka.» (OMF 2300/3448e)

Vārda izvēle kā faktors:

No kreisās: Irina, Astrīda un Vilis Holmi 1955. gadā
Tasejevo. LOM 3174-25

- Irina Holma atminējās, ka «meita Astrīda. Pirmkārt, lai meitu nesauc Aņķa, Maņķa un tā, tas ir vārds, tas man nepatīk. Un Astrīda – es nezinu, man viena paziņa bija Astrīda, kalendārs jau tajā laikā mums nebija, kur varētu apskatīties kādi tie vārdi. Tā nosaucām par Astrīdu. Galvenais bija, lai nesauktu Aņķa, Vaņķa, Maņķa.» (OMF 2300/3174; 3175)

Tamāra Vilerte, atzīst, ka viņai savs vārds nepatika, bet viņas vecāki atzinuši, ka papildu faktors vārda izvēlē bija arī iespējamā atgriešanās Latvijā, jo bija domāts, ka, dzīvojot Latvijā, vārdu varētu *latviskot*: «Tāpēc viņa lika tādu vārdu, ko var [*latviskot*], ja Latvijā atgriezīsies, tad sauks Mārīte, ja tur dzīvos, tad būs Tamāra. Lai nebūtu bērnam problēmas.»(OMF 2300/758)

Alvis Jansons ar savu stāstu parāda, ka daudzos gadījumos vārda izvēlē lomu nespēlēja tautība vai spēja to izrunāt, bet gan amizants stāsts no tēva atmiņām, bet kā viņš pats atzīst, tad pie sava vārda pieradis tikai lielā vecumā: «Manam tēvam kaut kādos rados bērns ir bijis, nu, draugs, ne draugs, bet iznāk tā, ka viņa viens Alvis Latvijā ir baigi čurājis. Nu visu laiku čurājis, bērns būdams, kad piedzimis. Un pēc tam pēc gadiem viņš ir kļuvis par jūrnieku. Un tēvs nezina kādēļ iedomājās tā kā tie jūras kuģi laikam nāca vai kas, un es arī esot baigi drausmīgi – tikai ūdeni vien, tikai ūdeni vien laidis visu laiku. Un viņš teica – tad būs Alvis.» (OMF 2300/3448e)

Par latviešu valodas mācīšanos:

- **Dzintras Hiršas** ģimenē nometinājumā sarunājās latviešu valodā, tomēr tam lielu uzmanību nepievērsa, jo, kā viņa videoliecībā atzina: “[..] ņemot vērā to, ka viņi domāja, ka viņi neatgriezīsies [Latvijā] un tā tālāk, latviešu valodu man neviens nemācīja, to gan es atceros.” (LOM 2300/3421e)
- **Alvis Jansons** atceras, ka laikā, kamēr ģimene dzīvoja Sibīrijā, tikmēr ģimenē pamatā runāja krievu valodā, atzīstot, ka līdz 1956. gadam viņš latviešu valodu nav sapratis. “1956. gadā atsūtīja ābeci, un nu nemācījos, negribēju mācīties to, kaut es taču gāju jau 2. klasē. 1957. gadā, 1956. gadā es gāju 2. klasē, un krieviski skola notiek, un viss, nu negribējās man mācīties to latviešu valodu.” (OMF 2300/3448e)

Par mācībām Latvijā:

Dzintra Hirša videoliecības
sniegšanas dienā 2020. gada
4. martā. Autors A. Reinholds,
LOM

- **Dzintra Hirša** atceras, ka pēc ierašanās Latvijā vecāki bija nolēmuši sūtīt viņu Rīgas 44. **vidusskolas krievu valodas plūsmā**, jo pirmās trīs klases Dzintra bija mācījusies krievu valodā Krievijā, tomēr pēc skolas direktora pamudinājuma vecāki **piekrita sūtīt meitu latviešu valodas plūsmā**: “[..] mēs atbraucām [1957. gada] augustā un man [..] līdz septembrim pamatīgi bija jāmācās [latviešu valoda]. Nu un es mācījos vienkārši. Pamatīgi mācījos. Mamma man palīdzēja. Viņa sēdēja un [..] lika mācīties. Paps arī lika mācīties. Un ko darīja skolotāji? Jo es jau biju 4. klasē. Viņi pirmos divus semestrus nelika man atzīmes latviešu valodā un literatūrā. Un pēc tam sāka likt, protams, man piecinieks nebija, bet sāka likt atzīmes.” (LOM 2300/3421e)

- Aija Freiberga stāsta, ka, dzīvojot Sibīrijā bija daudz slimojusi: «mamma teica, ka laikam es esmu izslimojusi visu iespējamo, jo Latvijā es praktiski vairs neslimoju ar tādām saaukstēšanām, vai kā, jo bērni slimo ar angīnām un gripām un tā tālāk. Es to visu laikam biju izcietusi Sibīrijā. Mamma teica – ļoti, ļoti smagi. Tad Latvijā es raudāju, ka visi citi slimo un man jāiet katru dienu uz skolu.» (OMF 2300/2733; 2734)
- Dzintra Hirša atcerējās, ka bērnībā daudz slimoja, atstāstot: “Man izkrita mati, es nevarēju parunāt, es franciski runāju. Nazālām skaņām. [..] Nevarēja tā īsti parunāt. Nu, redze man bija slikta. Un kad mani ielika tajā 2. klasītē, tad es nevarēju iet uz skolu. Neko nevarēju. Un apmēram tā kādu laiku bija. [..] Bet man liekas, ka mēs braucām uz Taštipu pie ārsta, kas bija arī izsūtīts. Viņš mani izārstēja. Nu, respektīvi pēc kāda laika es [..], bet redzēt es redzēju un runāt es varēju, tā kā es varēju iet uz skolu.” (LOM 2300/3421e)

- «Redzat, kas par lietu, sliktākais ir tas, par to laiku baidījās runāt un tad, kad jau mans prāts kaut cik interesējās, tad vairs nebija, ar ko runāt, jo tad jau bija miruši. A pirms tam taču līdz 1990. gadam nekas netika stāstīts. Es esmu skolā, netieku uz priekšu, Latvijas izlasē biju slēpošanā, aizbraukt, visi brauc uz Somiju, Zviedriju, uz trampļīniem, uz Vāciju, Jansons – nevajag, nevar. Nevar un viss. Sapratu, kas par lietu.» (OMF 2300/3448e)

Turpmāk:

- Jāpaplašina aplūkoto noņemtajā dzimušo bērnu skaits;
- Jāpaplašina aplūkoto tēmu loks:
 - *Attiecības ar vietējiem iedzīvotājiem, viņu attieksme;*
 - *Iedzīvošanās Latvijā un attiecības ar skolas biedriem raksturojums;*
 - *Dalība jaunatnes organizācijās*
 - *Ģimenes vēstures zināšana/nezināšana (deportācijas iemesls u.c.)*
- Jāaplūko noņemtajā dzimušo bērnu un viņu vecāku motivācija neatgriezties Latvijā (piemēram, Astrīdas Holmas mātes māsa Margarita Kumizova ar vīru un trīs dēliem Latvijā neatgriezās; Dzintras Hiršas mātes māsa Ņina Latvijā atgriezās viena pēc vīra nāves 1965. gadā, viņas dēls palika dzīvot Krievijā)

Prezentācijā izmantotie avoti un literatūra:

- LOM AVK krājums, **Astrīdas Holmas dzīvesstāsts**, ierakstīja Lelde Neimane Rīgā 2016. gada 8. jūnijā; ieraksts (78 minūtes, latviešu valodā) glabājas LOM AVK krājumā, numurs katalogā 3175 un 3176, saīsināti LOM 2300/3175; 3176.
- LOM AVK krājums, **Dzintras Hiršas dzīvesstāsts**, ierakstīja Lelde Neimane un Vineta Porīņa Jūrmalā 2020. gada 4. martā; ieraksts (191 minūte, latviešu valodā) glabājas LOM AVK krājumā, numurs katalogā 3421e, saīsināti LOM 2300/3421e.
- LOM AVK krājums, **Intas Meieres dzīvesstāsts**, ierakstīja Andrejs Edvīns Feldmanis Limbažu rajona Ainažos 2003. gada 27. maijā; ieraksts (32 minūtes, latviešu un krievu valodās) glabājas LOM AVK krājumā, numurs katalogā 451, saīsināti LOM 2300/451.
- Pelkaus, E. (zin. red.) (2001) *Aizvestie. 1941. gada 14. jūnijs*. Rīga: Latvijas Valsts arhīvs. 801 lpp.
- Vīksne, R., Kangeris, K. (red.) (1999) *No NKVD līdz KGB. Politiskās prāvas Latvijā (1949-1986)*. Rīga: Latvijas Vēstures institūta apgāds. 975 lpp.

Paldies par uzmanību!